

Dârülfünûn İlahiyat Tefsir Müderrislerinden Ahmed Mâhir Efendi'nin Mu'cizât-ı Kur'âniyye Adlı Eserinde Âyetleri Yorumlama Yöntemi

The Method of Interpreting the Verses in the Mu'cizât-ı Qur'âniyya of Ahmed Mâhir Efendi, One of the Lecturers of Tafsîr in Dârülfünûn Theology

Ercan Şen*

Öz

Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi ve Medresetü'l-Vâizîn'de on üç yıl tefsir ve kelim dersleri veren Ahmed Mâhir Efendi, Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'nin gelişmesine önemli katkılarda bulunan isimlerden biridir. Kendisinin adı tefsir dersi hocaları arasında Manastırlı İsmail Hakkı ile beraber ön planda yer almıştır. İslâmî ilimlerdeki birikimiyle dikkat çeken Ahmed Mâhir Efendi dinî konularda görüşleri sorulan kişiler arasında olmuştur. Bu ilmî kişiliğine ek olarak irşad faaliyetleri, etkileyici hitabeti ve siyasî görüşleri itibarıyla da dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu makalede Ahmed Mâhir Efendi'nin tefsir alanına ilişkin Osmanlıca kaleme almış olduğu ve yakın zamanda yapılan bir çalışma dışında hakkında müstakil olarak bir araştırma bulunmayan "Mu'cizât-ı Kur'âniyye" adlı eseri üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda eserin genel özellikleri, muhtevası ve tefsir ilmi açısından öne çıkan tarafları irdelenmiş, özellikle de müellifin âyetleri yorumlama yöntemi değerlendirilmiştir. Çalışmanın temel ilgi alanı, müderris ve siyasetçi kimliğine sahip bir Osmanlı âliminin Kur'an tasavvuru ve âyetleri yorumlama yöntemini ortaya koymak, bunun yanı sıra dönemin dinî, fikrî, sosyal ve siyasî tartışmaları bağlamında Ahmed Mâhir Efendi'nin durduğu yeri ve onu farklı kılan noktaları tespit etmek suretiyle bir müfessiri çevreleyen şartların âyet yorumları üzerindeki tesirlerine işaret etmektir. Çalışmada doküman analizi ve içerik tahlili yöntemi temel alınmış olup kısmen de karşılaştırmalı değerlendirmelere başvurulmuştur. Elde edilen verilere göre Mu'cizât-ı Kur'âniyye'de toplumun gündeminde olan çeşitli İslâmî, politik ve toplumsal meselelerin Kur'an perspektifinden değerlendirildiği ve bu eserin müellifinin tefsir ilmindeki ve diğer İslâmî ilimlerdeki birikimini yansıttığı bir çalışma olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Mu'cizât-ı Kur'âniyye, Dârülfünûn, Ahmed Mâhir Efendi, yöntem

Abstract

Ahmed Mâhir Efendi, who taught tafsîr and kalâm for 13 years at the Dârülfünûn Faculty of Theology and Medresetü'l-Vâizîn, is one of the notable figures who made significant contributions to the development of the Dârülfünûn Faculty of Theology. His name stands out prominently among tafsîr instructors, alongside Manastırlı İsmail Hakkı. Known for his profound knowledge of the Islamic sciences, Ahmed Mâhir Efendi was among those whose opinions were sought on religious matters. In addition to his academic stature, he attracted attention for his guidance activities, impressive oratory skills, and political views. This article focuses on Ahmed Mâhir Efendi's work titled Mu'cizât-ı Qur'âniyya, which he wrote in Ottoman Turkish and which has not been the subject of an independent research except for a recent study. The main interest of the study is to reveal the Qur'anic conception and the method of interpreting verses by an Ottoman scholar with the identity of a scholar and a politician, as well as to point out the effects of the conditions surrounding a commentator on the interpretation of verses by identifying the place where Ahmed Mâhir Efendi stood in the context

* **Sorumlu Yazar:** Ercan Şen (Doç. Dr.), Afyon Kocatepe Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Bilim Dalı, Afyonkarahisar, Türkiye. E-posta: ercansen@aku.edu.tr ORCID: 0000-0003-2583-1540

Atf: Şen, Ercan. "Dârülfünûn İlahiyat Tefsir Müderrislerinden Ahmed Mâhir Efendi'nin Mu'cizât-ı Kur'âniyye Adlı Eserinde Âyetleri Yorumlama Yöntemi." *darulfunun ilahiyat* 36, 'Darulfunun İlahiyat' Özel Sayısı (2025): 231–260. <https://doi.org/10.26650/di.2025.36.1.1649014>

of the religious, intellectual, social and political debates of the period and the points that made him different. Within this scope, the content, general characteristics and prominent aspects of the work in terms of tafsîr scholarship have been examined, and the author's method of interpreting Qur'ānic verses has been evaluated. The study is based on document analysis and content analysis methods and partly on the comparative analysis method. According to the data obtained, it has been determined that various Islamic, political and social issues that are on the agenda of the society in Mu'cizāt-ı Qur'āniyya are evaluated from the perspective of the Qur'ān. This work is seen as a reflection of Ahmed Māhir Efendi's scholarly accumulation in the science of tafsîr and other Islamic sciences.

Keywords: Tafsîr, Mu'cizāt-ı Qur'āniyya, Dārülfünûn, Ahmed Māhir Efendi, method

Extended Summary

Ahmed Māhir Efendi, who taught tafsîr and kalām for 13 years at the Dārülfünûn Faculty of Theology and Medresetü'l-Vāizîn, is one of the late Ottoman scholars who received his entire education in Kastamonu. He lived between 1860 and 1922 and was a prominent religious scholar and politician of the late Ottoman period. His work titled Mu'cizāt-ı Qur'āniyya is an important study that examines the miraculous aspects of the Qur'ān and includes methods of interpreting its verses. In this work, Ahmed Māhir Efendi emphasises the miraculous nature of the Qur'ān in terms of its language, eloquence, scientific content, and rulings and follows a specific methodology when interpreting the verses. This book, which can be considered a compilation of his articles published in various newspapers between 1908 and 1909, is among the Ottoman Turkish tafsîr works of the Tanzimat and post-Tanzimat period (1839-1922). It was printed in Istanbul in 1328 (1910) and comprises 278 pages. The work is divided into two main parts, with the first part comprising articles published by Ahmed Māhir Efendi in newspapers between 1908 and 1909, which is the focus of our study. At the time of the book's publication, Ahmed Māhir Efendi was a deputy representing Kastamonu.

The work begins with an introduction and then addresses various timeless issues of Islam under 29 headings. These issues are explained through verses that highlight the miraculous nature of the Qur'ān, emphasising the moral and social principles and needs of Islam. Regarding the purpose of the book, the author states that he wrote it to affirm constitutionalism by citing verses from the Qur'ān and the Prophet's hadīths that explain and interpret these verses. He also mentions that some parts of the book consist of articles published in newspapers as a form of religious service. The work frequently references the universality and miraculous nature of the Qur'ān, emphasising its relevance to all times and places. The author asserts that Islam is not opposed to progress or modern civilisation but rather commands civilisation, as evidenced by the Qur'ān and hadīths. This book, composed of articles written to support the constitutional revolution, addresses political, social, and moral issues. Although the work is not directly related to Qur'ānic sciences, its content, which emphasises the superiority and miraculous nature of the Qur'ān, allows

it to be classified as a tafsîr-related work. As a staunch supporter of the constitutional system, Ahmed Mâhir Efendi states in the introduction to Mu'cizât-ı Qur'âniyya that he wrote the book to dispel the misconception that Islam is opposed to progress and development and to prove that Islam commands civilisation. The work also highlights Ahmed Mâhir Efendi's support for constitutionalism and the Unionist movement. In the introduction, he explains that the constitutional government was established on the foundation of true Islamic civilisation as outlined by the Qur'ân, encompassing all necessary social rules and general administrative laws for humanity from both religious and political perspectives. However, he notes that over time, this system of governance degenerated into despotic rule due to internal conflicts.

The author wrote his work for the public and, with a few exceptions, avoided detailed grammatical analyses. Due to his familiarity with poetry, he provided detailed explanations by citing examples from the poems of Arab poets. To establish the legitimacy of the issues he addressed within Islamic history, he referenced events from the time of the Prophet and Islamic history. For example, under the heading "Islam and the Science of Medicine", he discusses the importance of medicine in Islam, citing the verse "Eat and drink, but do not waste" (al-A'râf 7/31) to emphasise the importance of healthy eating and evaluating the plague during the time of Caliph Umar. He also recounts an incident involving the Abbasid Caliph Hârûn al-Rashîd.

In his work, the author sometimes provides the full Arabic text of the verses he uses, while at other times he only includes the relevant portion. Alongside the Arabic texts, he often provides translations of the verses, though sometimes he omits them. He typically concludes each article with a verse relevant to the topic, striving to centre his writings around the meanings of the verses and blending his explanations with their interpretations. He tries to support each verse he cites with one or more hadîths. In his work, Ahmed Mâhir Efendi uses over a hundred hadîths, first presenting the text of the hadîths and then explaining its relevance to the topic. However, he does not provide the chain of narrators for any hadîth, nor does he comment on their authenticity or cite their sources.

In addition to using verses and hadîths, the author draws on the sayings of the companions of the Prophet. To make the issues he discusses more memorable and concrete, and particularly to ground the religious legitimacy of the constitutional system, he cites prominent sayings of the companions, as well as examples from the lives of the tâbi'în and other Islamic figures related to governance. Although this work is not a direct Qur'ânic tafsîr or a book on Qur'ânic sciences, the way the topics are addressed, the frequent references to verses, the extensive explanations provided, and the overall emphasis on the superiority and miraculous nature of the Qur'ân allow it to be classified as a tafsîr-related work. When considered as a whole, it can be said that the work, though not entirely, carries the characteristics of a thematic tafsîr.

Ahmed Māhir Efendi adopts an approach that emphasises the compatibility of the Qur'ān with science. In his work, he draws attention to the truths indicated by the Qur'ān in fields such as natural sciences, astronomy, and biology. This reflects traces of the scientific tafsīr tradition in his methodology. While remaining faithful to the classical tafsīr tradition, Ahmed Māhir Efendi not only repeats it but also offers new interpretations suited to the needs of his time. He is concerned not only with the theoretical aspects of the verses but also with their practical messages for daily life. He particularly highlights the Qur'ān's guidance on moral and social issues, demonstrating a societal dimension in his tafsīr methodology. One of the primary aims of Mu'cizāt-ı Qur'āniyya is to demonstrate the miraculous aspects of the Qur'ān. Ahmed Māhir Efendi thoroughly examines the miraculous nature of the verses in terms of their wording, meaning, eloquence, and scientific content.

In conclusion, it can be said that the tafsīr methodology employed by Ahmed Māhir Efendi in Mu'cizāt-ı Qur'āniyya is both rooted in the classical tafsīr tradition and responsive to modern needs. His method for interpreting the verses integrates linguistic, historical, rational, and scientific dimensions, presenting a holistic approach. This work remains an important resource for those seeking to understand the miraculous aspects of the Qur'ān.

Giriş

Müslümanların tarih sahnesinin en önemli medeniyetlerinden birini inşa etme başarılarının arkasında yatan ilk ve en önemli muharrik güç hiç şüphesiz Kur'ân-ı Kerim'dir. Zira Kur'ân, öncelikle bir hayat kitabı olarak sadece teoriye değil hayatın pek çok pratik alanına temas etmiştir. Aile, hukuk, yönetim, siyaset, iktisat, ahlâk, savaş, barış, temel hak ve özgürlükler vb. alanlarda takipçilerine en doğru ilke ve hükümleri sunmuştur. Kur'ân'ın hüküm ve ilkelerinin pratikte nasıl modelleneceğini göstermek üzere de Hz. Peygamber görevlendirilmiştir. O, yaşantısı ve miras bıraktığı sünnetiyle dinin ve Kur'ân'ın mutedil ölçüler içinde yaşanabilmesinin yollarını ve yöntemlerini göstermiştir. Buradan hareketle denilebilir ki Müslümanların tarihteki başarılarının arkasında Kur'ân ve onun pratikteki yansıması olan sünnet bulunmaktadır.

Odağında Kur'ân'ın yer aldığı İslâm medeniyetinin bu başarısı, günümüzde bir medeniyet krizi içinde bulunan Müslümanların yeniden tarih sahnesinin aktörleri olmalarına hem bir teşvik hem de bir dayanak oluşturmaktadır. Buradan hareketle Müslüman toplumların çağdaş dönemde varlık göstermeleri Kur'ân ile doğru bir irtibat kurmalarına bağlıdır. Ancak bu irtibatın nasıl kurulacağı hususuna gelindiğinde pek çok farklı yol ve yöntemle karşılaşmaktadır. Özellikle son iki asırda Batıyla askerî, siyasî, sosyal ve kültürel alanlarda yaşanan kaotik süreçler Müslümanların Kur'ân'la nasıl bir ilişki kuracakları konusunda zihinsel bir karmaşa oluşturmıştır.

Son iki asrın Müslüman âlimleri bu kaotik süreci çeşitli yöntemlerle aşma çabası içinde olmuşlar, hayatın her alanını öncelikle Kur'ân ve sünnetten hareketle anlama ve düzenleme gayreti içinde bulunmuşlardır. Bu çaba içerisinde olan âlimlerden biri de Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşayan Ahmed Mâhir Efendi'dir. Osmanlı'nın yıkılmasına ve Cumhuriyet'in kurulmasına şahit olan Ahmed Mâhir Efendi (öl. 1925) dönemin önemli âlim, eğitimci ve siyasetçilerinden biri olup hayatının çoğunu siyasî açıdan çalkantılı bir dönemde geçirmiştir.

İlmî geleneğe sahip bir aileye mensup olan Ahmed Mâhir Efendi Kastamonu'da doğmuş ve medrese eğitimini orada tamamlamıştır. Kastamonu'da yerine getirdiği resmî görevlerden sonra İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'nde hocalık yapmış ve Meclis-i Mebusan'da yedi yıl milletvekili olarak görev yapmıştır. Hem Kastamonu'da hem de İstanbul'da önemli devlet görevlerinde bulunan Ahmed Mâhir Efendi'nin adının ilmî çevrelerde kalıcı olmasını sağlayan asıl nokta ise Dârülfünûn İlâhiyat Şubesi'nde ve Medresetü'l-Vâizîn'de on üç sene tefsir ve kelam dersleri okutması olmuştur. Dârülfünûn birinci sınıflarına ilm-i kelam dersi veren Ahmed Mâhir Efendi; ikinci sınıflara ise Bâbîâlî baskınından

sonra Mısır'a giden Mustafa Sabri Efendi'nin (öl. 1954) yerine Tefsîr-i Şerîf muallimliği yapmıştır.¹

Yazılarından ve yorumlarından politik çizgi itibarıyla İttihatçılara yakın olduğu anlaşılan Ahmed Mâhir Efendi siyasi ve dinî konularda görüşleri sorulan kişiler arasında yer almıştır. Huzur dersleri adı verilen ve sarayda padişahın huzurunda yapılan tefsir derslerine iştirak etmiştir. Muhtelif zamanlarda Sultan Mehmed Reşad'a (öl. 1918) imamlık yapmış ve onun tarafından Cuma namazı, mevlid-i nebi, kandil vb. dinî merasimlere sık sık davet edilmiştir. Katıldığı bu merasimlerde dualar etmiş, vaazlarda bulunmuş ve fetvalar vermiştir. Aynı zamanda sarayın emri doğrultusunda çeşitli vesilelerle selâtin camilerde hutbeler vermiş, mübarek gün ve gecelerde dinî sohbetler icra etmiştir. Padişahla Hırka-i Şerîf ziyaretlerine katılmış, orada hatim duası yapmış, Ayasofya'da mahfel-i hümayûnda Cuma namazı kılmış, bayram tebriklerinde sarayda yer almış, Buhârî Şerîf hatmi duasını yapmıştır.²

Tefsir ilminin yanı sıra tasavvuf ilimiyle alakalı çalışmaları da bulunan Ahmed Mâhir Efendi'nin tefsir ilmiyle alakalı önemli bir eseri *el-Fâtiha fî Tefsîri 'l-Fâtiha* adını taşımaktadır. Bu çalışma, onun tefsir dersi notlarından ibaret bir eser olup Dârülfünûn-i Osmanî ve Medresetü'l-Vaizîn'deki hocalığı esnasında tefsir dersi için yazmış olduğu notlarından oluşmuştur.³ Müellif, eserin girişinde Kur'an ve tefsir ilmi hakkında genel bilgiler vermiş olup bu kapsamda Kur'an'ın nüzülü, yazılması, toplanması, düzenlenmesi ve mensuh âyetler hakkında özet sayılabilecek bilgilendirmeler yapmıştır.⁴ Bu temel bilgilendirmelerin ardından ise Fâtiha sûresinin tefsirine geçmiştir.

Müellifin tamamlamadığı bir Türkçe Kur'an tefsirinden de bahsedilmektedir. Milletvekili iken Türkçe bir Kur'an tefsiri yazdırılmasının görüşüldüğü bir meclis oturumunda yaptığı konuşmasında on beş yıldır bir tefsirle meşgul olduğunu, bu

1 Lamia Levent, "Ahmed Mâhir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı," (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2012), 25-57; Lamia Levent Abul, *Ahmed Mâhir Efendi Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Anlayışı* (Ankara: Sage Yayınları, 2018); Fatma Eren, "Tanzimat Sonrası Dârülfünûn'da Tefsir Dersleri: 1900-1914 Yılları Arası Bir İnceleme" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2017), 107, 112-115.

2 *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hâtıraları: Ahmed Mâhir Efendi'nin Hâtıratı* haz. Lamia Leven Abul (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2020), 16-17, 85-86, 89, 91, 93, 99, 113-114, 115, 117, 121, 129, 131-132, 136, 137, 138, 113, 127-128.

3 Faruk Görgülü, "Son Devir Osmanlı Ulemasından Kastamonulu Ahmed Mâhir Efendi ve el-Fâtiha fî-Tefsîri'l-Fâtiha" İsimli Eseri," 3. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu (USVES) Tam Metin Kitabı* (Elazığ: Asos Yayınevi, 2021), 506-508.

4 Ahmed Mâhir Efendi, *el-Fâtiha fî-Tefsîri 'l-Fâtiha* (İstanbul: Hukuk Matbaası, 1331), 5-12.

tefsirin on dokuz cüzünü yazdığını ve geriye on bir cüzün kaldığını belirtmiştir.⁵ Bu ifadelerden toplamda otuz cüzlük bir tefsir yazmayı planladığı anlaşılan Ahmed Mâhir Efendi'nin bu yarım kalan tefsirinin akıbeti bilinmemektedir. Fakat buradan anlaşılmaktadır ki Ahmed Mâhir Efendi kapsamlı bir tefsir yazacak birikime sahiptir ve bu tefsirin gün yüzüne çıkarılması son dönem Osmanlı tefsir literatürü için büyük bir kazanç olacaktır.

Ahmed Mâhir Efendi'nin konumuzla ilgili olan eseri ise “Mu'cizât-ı Kur'âniyye” adlı çalışmasıdır. Adından da anlaşılacağı üzere tefsir alanına ilişkin bu çalışma, köklü bir imparatorluğun çöküşü ile yeni bir devletin kuruluşunun kritik anlarını gözlemlemiş bir tefsir müderrisinin gözünden Kur'ân'ın toplumsal ve siyasal konulara ilişkin ıslahçı yönüne dikkat çekmesi açısından önem taşımaktadır.

Muhtelif çalışmalarda doğrudan veya dolaylı olarak Ahmed Mâhir Efendi'nin hayatına ilişkin temel bilgilere yer verilmiştir.⁶ Bunun yanında müellifin gerek eserleri ve gerekse eserlerinde öne çıkan kimi görüşleriyle ilgili de bazı çalışmalar yapılmıştır.⁷ Bahsi geçen bu çalışmalarda Ahmed Mâhir Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında yeterli bilgiler bulunduğu için biz araştırmamızda onun yakın zamanda

5 T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, *TBMM, 2. Dönem, 61. Birleşim*, 21.2.1341, C:14, s. 212-213.

6 İhsan Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü* (İstanbul: Şirketi Mürettebiye Basımevi, 1952), 64-67; Ziya Demircioğlu, *Kastamonu Evliyalari* (Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1957), 83-88; Abdülkerim Abdulkadiroğlu, “Ahmed Mâhir Efendi'nin İstanbul Hayatı, Verdiği İcazetler ve Üç Eseri ile El Yazısı Hâtıratı Üzerine Notlar”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Sempozyumu* (Ekim 1988) (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1989), 71-82; Fazıl Çifçi, *Kastamonu Camileri Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri* (Ankara: TDV Yayınları, 1995); Abdülkerim Abdulkadiroğlu, “Ahmed Mâhir Efendi, Ballıklıazâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), II, 98; Ali Birinci, “Ahmet Mahir Efendi”, *Üsküdar'a Kadar Kastamonu*, ed. Lütfü Seymen (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 271-285; Hamdi Nalbant, *Nasrullah Camii Hutbeleri: Ahmed Mâhir Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Hutbe Mecmuası* (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2022); İbrahim Alaeddin Gövsa, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi* (İstanbul: Yedigün Neşriyat, 2023), 225-231.

7 Hüseyin Karaca, *Ahmed Mâhir Efendi'nin el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem adlı eseri (ilk 100 sayfa)* (Sosyal Bilimler Enstitüsü: Marmara Üniversitesi, 2006); Görgülü, “Son Devir Osmanlı Ulemasından Kastamonulu Ahmed Mahir Efendi Ve ‘el-Fâtiha fi-Tefsiri'l-Fâtiha’ İsimli Eseri”; Faruk Görgülü, “Ballıklıazâde Ahmed Mâhir Efendi'nin el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem Adlı Eserinde İşâri Tefsir”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/2 (2023), 593-616; Hatice Merve Çalışkan Başer, “Kastamonulu Osmanlı Âlimi Ballıklıazâde Ahmed Mâhir Efendi (1860-1925) Ve Tefsirciliği”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 25/62 (2022), 33-58; Faruk Görgülü, “Bir Osmanlı Âlimi Ahmet Mâhir Efendi ve Mu'cizât-ı Kur'âniyye İsimli Eseri”, ed. Osman Erkmen (Istanbul International Contemporary Scientific Research Congress-VI, İstanbul: Iksad Publishing House, 2024), 382-393.

yapılan bir tebliğ çalışması⁸ hariç müstakil bir değerlendirmeye konu olmamış Mu'cizât-ı Kur'âniyye eseri özelinde âyetleri yorumlama yöntemini ele alacağız. Burada vurgulamak gerekir ki yakın zamanda kaleme alınan “Kastamonulu Osmanlı Âlimi Ballıklı Ahmed Mâhir Efendi ve Tefsirciliği” başlıklı makale ile “Bir Osmanlı Âlimi Ahmet Mâhir Efendi ve Mu'cizât-ı Kur'âniyye İsimli Eseri” ismini taşıyan tebliğde müellifin hayatı, eserleri, tefsirciliği ve Mu'cizât-ı Kur'âniyye eseri hakkında kısmî bazı değerlendirmeler yapıldığı bilinmektedir. Muhteva olarak büyük oranda birbirine benzeyen bu iki çalışmanın birincisinde çok kısa şekilde Osmanlı dönemindeki ve hususen de I. ve II. Meşrutiyet dönemlerindeki tefsir çalışmalarının öne çıkan yönlerinden söz edilmiş olup ardından Ahmed Mâhir Efendi'nin hayatına yer verilmiştir. Aynı makalede yine çok özet bir şekilde Ahmed Mâhir Efendi'nin tefsirciliği kapsamında onun Mu'cizât-ı Kur'âniyye eserinin dikkat çeken iki özelliği olarak iki alt başlık halinde ‘Sosyal Meselelerin Ayetlerle İzahı’ ile ‘Tefsir ve Hadis Birikiminden Yararlanması’ üzerinde durulmuş, akabinde müellifin Fatiha Tefsiri isimli eseri ana hatlarıyla tanıtılmıştır.⁹ İkinci çalışmada ise toplamda altı sayfada Ahmet Mâhir Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, geri kalan dört sayfada herhangi hususi bir alt başlık kullanılmadan Mu'cizât-ı Kur'âniyye ile ilgili genel bilgilerin yanında muhteva ve yöntem açısından söz konusu eser kısaca değerlendirilmiştir.¹⁰ Görüldüğü üzere her iki çalışmada da Ahmed Mâhir Efendi'nin hayatı üzerinde durulmakta ve eserleri tanıtılmakta, bu kapsamda tefsirciliği ve Mu'cizât-ı Kur'âniyye üzerinde çok genel hatlarıyla bilgi verilmekte, kısmî bazı izahlarda bulunmaktadır. Bu çalışmada ise müellifin hayatı ve eserleri hakkında tekrar bilgi vermek yerine en temelde Mu'cizât-ı Kur'âniyye çerçevesinde müellifin âyetleri yorumlama metodolojisi ele alınmıştır. Bu çerçevede ilk olarak ana hatlarıyla Kur'ân merkezli dinî ve toplumsal bir ıslah metni görünümündeki Mu'cizât-ı Kur'âniyye öne çıkan hususiyetleri açısından değerlendirilmiş, daha sonra Ahmed Mâhir Efendi'nin Kur'ân tasavvuru özetlenmeye çalışılmıştır. Ardından müellifin âyetleri anlama ve yorumlama açısından öne çıkan görüşleri beş alt başlık halinde tasnif edilerek bunların detaylarına değinilmiştir. Böylece bir tefsir müderrisinin Kur'ân tasavvuru ve âyetleri yorumlama yöntemi ortaya konulmak suretiyle Ahmed Mâhir Efendi'nin âyetleri yorum sürecinde dayandığı zemin tasvir edilmeye ve kısmen de olsa Osmanlı son döneminin Kur'ân yorumculuğunun karakteristik özelliklerinin ortaya konulmasına katkı sağlanmaya gayret edilmiştir.

8 Bk. Görgülü, “Bir Osmanlı Âlimi Ahmet Mâhir Efendi ve Mu'cizât-ı Kur'âniyye İsimli Eseri”, 382-393.

9 Başer, “Kastamonulu Osmanlı Âlimi Ballıklı Ahmed Mâhir Efendi (1860-1925) Ve Tefsirciliği”, 37-55.

10 Görgülü, “Bir Osmanlı Âlimi Ahmet Mâhir Efendi ve Mu'cizât-ı Kur'âniyye İsimli Eseri”, 384-392.

1. Dinî ve Toplumsal Bir İslah Metni Olarak Mu'cizât-ı Kur'âniyye

Genel anlamı itibarıyla düzeltmek, daha iyi hale getirmek gibi anlamlara gelen ıslah terimi, herhangi bir usûlde, gelenekte, kurumda ya da devlet düzeninde eskimiş, bozulmuş ya da aksayan yönleri düzeltmek, iyileştirmek, eksiklikleri tamamlamak, bozulmaları onarmak manasına gelmektedir.¹¹ Büyükkara'nın da belirttiği gibi ıslah taraftarı olanlar bozulmayı veya aksaklığı İslâm'ın kendisinde aramazlar. Bunun yerine problemi Müslümanların din algısında, yaşantılarında, dinî kurumlarda, eğitim kurumlarında, devlet düzeninde, toplumda, siyasette ve düşüncede ararlar.¹² Yine onlar Müslümanlarda yeni bir ruh oluşturarak ümmet içindeki dinî, kültürel ve sosyal durgunluğu ortadan kaldıracak iradeyi harekete geçirmeyi planlamaktadırlar.

Ahmed Mâhir Efendi'nin daha çok İslâm, toplum, ahlâk, bilim, siyaset, yönetim, terakki gibi konulardaki Kur'ân merkezli ıslahçı düşüncelerini ihtiva eden Mu'cizât-ı Kur'âniyye, müellifin 1908-1909 yılları arasında farklı tarihlerde çeşitli gazetelerde kaleme aldığı makalelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur.¹³ Ağırlıklı olarak yukarıda sıralanan konulardaki âyet yorumlarını barındırdığı için Tanzimat ve sonrası dönem(1839-1922) Osmanlı Türkçe tefsir eserleri arasında gösterilen bu çalışma¹⁴ 1328'de(1910) yılında İstanbul'da basılmış olup 278 sayfadan oluşmaktadır. Esasında iki ciltten oluşan Mu'cizât-ı Kur'âniyye'nin ikinci cildi ise henüz basılmamıştır.¹⁵

Eserin kaleme alındığı yıllarda Ahmed Mâhir Efendi henüz Dârülfünûn'da hocalığa başlamamış olup Kastamonu milletvekilliği yapmaktadır. Söz konusu çalışmada bir girişten sonra yirmi dokuz başlık altında İslâm'ın her zaman güncelliğini koruyan çeşitli meseleleri ele alınmıştır. Bu meseleler Kur'ân'ın

11 Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2016), 133.

12 Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, 133-134.

13 Ahmed Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye* (İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaası, 1328), 4.

14 Mehmet Akif Alpaydın, *Osmanlılarda Türkçe Tefsir Geleneği* (İstanbul: İfav Yayınları, 2016), 201.

15 Ahmed Mâhir Efendi'nin kendi el yazısıyla kaleme aldığı Mu'cizât-ı Kur'âniyye isimli eserinin ikinci cildi Dr. Sâdık Erdağ'ın özel kütüphanesindedir. Ahmed Mâhir Efendi ikinci cildin önsözünde İslâm dininin eleştiri ve saldırılara hedef olan ve çok fazla dile getirilmeyen birtakım konuları ele aldığını ifade etmiştir. Günümüzde de tartışılmaya devam edilen bu konuların bazıları şunlardır: İsrâ ve Mirac mucizesi, İhtilaf-ı ümmet, Beka-yı Ruh ve Manevî Hayat, Vahy-i İlahî ve Nübüvvet, Garanik Meselesi, Zeyd ve Zeyneb Kıssası, Akıl ve Hikmet, Nisada Mesturiyet, Taaddüd-i Zevcat, Sebeb-i Necat ve Selamet.

i'câz yönünü öne çıkaracak tarzda âyetlerle açıklanmış,¹⁶ İslâm dininin ahlâki ve sosyal esaslarına temas eden konular ön plana çıkarılmıştır.

Meşrutiyet sisteminin sıkı bir savunucusu olan Ahmed Mâhir Efendi, bu çalışmayı, İslâm'ın gelişmeye, ilerlemeye karşı olduğu şeklindeki yanlış anlayışları ortadan kaldırmak ve medeniyeti emrettiğini ispatlamak için kaleme aldığını aktarmıştır. Aynı şekilde bazı âyetler ve hadisler ışığında meşrutiyet yönetimini teyit etmek için bu kitabı yazdığını ve bu çalışmanın bir kısmının da dinî bir hizmet olmak üzere gazetelerde yayınlanan yazılarından oluştuğunu söylemiştir. Eserde Kur'ân'ın üstünlüğüne, evrenselliğine ve çeşitli i'câz yönlerine sıkça vurgu yapılmıştır. Yazar, çalışmasının giriş kısmında meşrutiyet hükümetinin Kur'ân'î bir çerçeveye dayandığını belirtmekle birlikte İslâm'ın ortaya koyduğu bu hükümet sisteminin zaman içindeki karışıklıklarla tedricen zorba bir istibdat hükümetine dönüştüğünü söylemiştir.¹⁷

Eserde üzerinde durulan konular sırasıyla şunlardır: Mu'cizât-ı Kur'âniyye, Şükr-i Nimet-i Hürriyet, İ'tisâm bi'l-Kitâb, Emr-i bi'l-ma'rûf Nehiy Ani'l-Münker, Meşveret, Techîz-i Cüyûş, Uhuvvet, Ehline Tevdî Emanet ve Adalet, Sanayi-i Cedidedeki Ehemmiyet, Esbâb-ı Nakliye, İttihâd ve İttifâk, Ceza-yı Müfsidîn, Tarik ve Meâbir, Nezafet ve Taharet, Zem ve Kadh, Islah-ı Zâtü'l-beyn, Yemen Kıtası, Casusluk, Mekârim-i Ahlâk, Esas-ı Hükümet, Kesb ve Ticaret, Adab-ı Muaşeret, Ulûm ve Maarif, İstihzâr-ı Kuvvet, Fenn-i Tabâbet, Şeriat, Hizmet-i Mukaddes-i Askeriyyet, Hikmet-i İbadet, Adl ve İhsan. Bütün bu başlıkların içerdiği hususlara bir bütün olarak bakıldığında Ahmed Mâhir Efendi'nin mukaddime de ifade ettiği üzere eserin, İslâmiyet'in medeniyeti emrettiğini ispat etmek ve meşrutiyet sistemini teyit etmek için yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda müellif hürriyet, müsâvat, meşveret, uhuvvet, adalet gibi meşrutiyet kavramları ile ulum ve marifet, ittihat, hükümet, kuvvet hazırlama, nezâfet ve tahâret gibi medeniyet fikirlerini âyet ve hadisler eşliğinde kaleme alarak bu kitapta bir araya getirmiş, bahsi geçen konuların daha iyi anlaşılmasına yönelik teklif ve tavsiyelerde bulunmuştur.

Her ne kadar müellif kitabın adının nereden geldiğini doğrudan söylemese de çalışmanın bütününden anladığımız kadarıyla Kur'ân'ın bin üç yüz sene öncesinden insan, toplum, yönetim, devlet, siyaset, hukuk, ahlâk vb. gibi hemen hemen her konuda evrensel nitelikli çözümler sunması müellif tarafından Kur'ân'ın mucizevî yönüne bir işaret olarak kabul edilmiştir. Hatta bu yüzden müellif eserindeki her konuyu işlerken Kur'ân'ın ihtiva ettiği konuların mucizevî bir tarafının bulunduğunu

16 Abdulkadiroğlu, "Ahmed Mâhir Efendi'nin İstanbul Hayatı, Verdiği İcazetler ve Üç Eseri ile El Yazısı Hâtıratı Üzerine Notlar," 84.

17 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 3-4.

sıklıkla dile getirmiştir. Dolayısıyla bu noktayı temel hareket noktası kabul eden müellifin kitabına “Mu'cizât-ı Kur'âniyye” adını vermiş olması anlaşılabilir bir durumdur.

Müellifin, eserinde kullandığı âyetlerin sûre ve âyet numaralarını vermediği görülmektedir. Bize göre bu tercih dönemin yazım tarzının gereği olduğu gibi bir Kur'ân hafızı ve Şeyhü'l-Kurrâ olarak Ahmed Mâhir Efendi'nin Kur'ân bilgisinin derinliğine de işaret etmektedir. Ne var ki o, kullandığı hadislerin kaynağına işaret etmemiş, rivayetleri hangi kaynak eserlerden aldığına dair bilgileri vermemiştir. Sözelimi görüşlerinden istifade ettiği müfessirlerin isimlerini doğrudan belirtmek yerine, “müfessirîn-i 'izâm”, “müfessirîn-i izâm hazerâtı”, “cumhûr-ı müfessirîn”, “beyne'l-müfessirîn” gibi genel ifadeler kullanmıştır.¹⁸ Benzer şekilde siyer kitaplarından bilgiler aktarırken doğrudan kitabın veya müellifinin adını vermek yerine, “sahâif-i kütüb-i siyer” tabirini kullanarak yararlandığı İslâm tarihi kaynaklarına ilişkin bilgileri vermekten geri durmuştur.¹⁹ Bu durum onun eserini kaleme alırken kaynak noktasında mütesâhil davrandığını göstermekte, aynı zamanda bu yazıları halka yönelik kaleme aldığı için detaylı bilgileri vermekten geri durduğunu hissettirmektedir.

Mu'cizât-ı Kur'âniyye'nin en dikkat çekici taraflarından biri yukarıda da ifade ettiğimiz üzere kısmen dinî ve toplumsal bir ıslah metni hüviyetini taşımasıdır. Müellifin eser boyunca üzerinde durduğu konulara ve bu konuları işleyiş tarzına bakıldığında bu durum rahatlıkla görülecektir. Dolayısıyla Mu'cizât-ı Kur'âniyye Ahmed Mâhir Efendi'nin tefsir birikimini yansıtmalarının yanında dinî, siyasî ve toplumsal bünyede gördüğü bozulma ve aksamalara ilişkin görüşlerini ve tavsiyelerini göstermesi bakımından da önem taşımaktadır.

Ahmed Mâhir Efendi eserinde kimi âyetleri tefsir ederken konuyla ilgili başka âyetlere başvurmuş, bunun yanında ilgili hadislere ve sahâbî sözlerine yer vermiş, yeri geldiğinde bazı âyetlerin sebep-i nüzûl bilgilerine değinmiştir. Yaptığımız araştırma neticesinde müellifin eserinde tekrarlarla birlikte toplamda yüz on beş âyet kullandığı görülmüştür. Bu âyetlerin tamamını şu tabloda görebilmemiz mümkündür:

18 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 89, 105, 130.

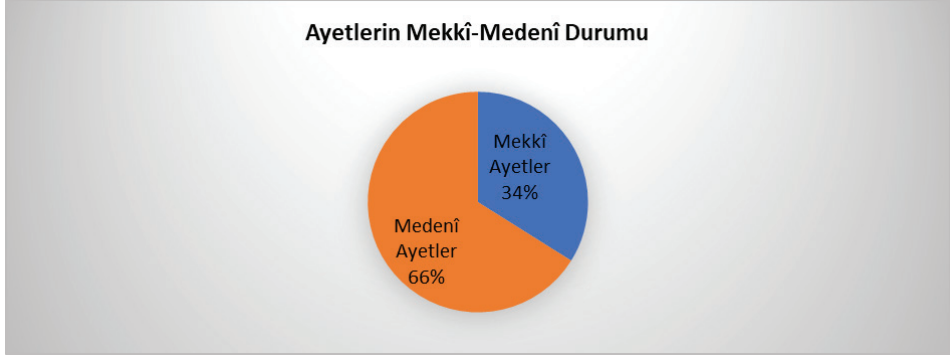
19 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 65.

Tablo 1.*Mucizat-ı Kur'âniyye'de geçen âyetlerin listesi*

Ayet Sırası	Sûre Adı	Âyet No	Ayet Sırası	Sûre Adı	Âyet No	Ayet Sırası	Sûre Adı	Âyet No
1	el-Bakara	32	28	el-A'râf	85	55	el-Ankebût	69
2	el-Bakara	179	29	el-A'râf	157	56	ez-Zümer	9/iki defa
3	el-Bakara	269	30	el-A'râf	199	57	ez-Zümer	15
4	Âl-i İmrân	64	31	el-Enfâl	60/üç defa	58	eş-Şûrâ	38/iki defa
5	Âl-i İmrân	97	32	et-Tevbe	20	59	el-Fetih	11/iki defa
6	Âl-i İmrân	102	33	et-Tevbe	41	60	el-Ahzâb	4
7	Âl-i İmrân	103/üç defa	34	et-Tevbe	81	61	Sebe	15
8	Âl-i İmrân	104	35	et-Tevbe	91	62	Fâtur	28
9	Âl-i İmrân	105	36	et-Tevbe	122	63	Yâsîn	42
10	Âl-i İmrân	110	37	Yûnus	57	64	el-Hucurât	10/iki defa
11	Âl-i İmrân	134	38	Yûnus	101	65	el-Hucurât	11/iki defa
12	Âl-i İmrân	138/iki defa	39	Hûd	113	66	el-Hucurât	12/iki defa
13	Âl-i İmrân	148	40	Hûd	119	67	en-Necm	3
14	Âl-i İmrân	159/yedi defa	41	İbrahim	7	68	en-Necm	39/üç defa
15	Âl-i İmrân	169	42	el-Hicr	20	69	el-Hadîd	25/iki defa
16	en-Nisâ	58/iki defa	43	en-Nahl	8	70	el-Mücâdele	11/üç defa
17	en-Nisâ	59	44	en-Nahl	19	71	el-Haşr	2/iki defa
18	en-Nisâ	95/üç defa	45	en-Nahl	90	72	el-Haşr	9/iki defa
19	en-Nisâ	96	46	el-Kehf	46	73	es-Saf	13
20	en-Nisâ	114/üç defa	47	Tâhâ	47	74	es-Saf	4
21	en-Nisâ	128	48	el-Enbiyâ	11	75	el-Cuma	9
22	el-Mâide	2	49	el-Hac	11	76	el-Cuma	10
23	el-Mâide	33	50	el-Mü'minûn	51	77	el-Mülk	15
24	el-Mâide	54/iki defa	51	Nûr	26	78	el-Kalem	4
25	el-En'âm	38	52	Nûr	27	79	el-Kiyâmet	4
26	el-En'âm	59/üç defa	53	Nûr	37	80	el-Kiyâmet	36
27	el-A'râf	31/iki defa	54	Nûr	61	81	el-Zilzâl	7
						82	en-Nasr	2

Bu âyetlerin Mekki-Medeni durumunu²⁰ bir tablo halinde verecek olursak karşımıza şöyle bir görüntü çıkmaktadır:

20 Âyetlerin Mekki-Medeni durumları hakkında faydalanan kaynak için bk. Abdurrahman Hasan Habenneke Meydânî, *Kavâidü't-tedebbüri'l-emsal li-kitâbillahi azze ve celle* (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1989), 178-184.

Tablo 2.*Âyetlerin Mekkî ve Medenî durumlarını gösteren tablo*

Bu tabloya baktığımızda yaklaşık olarak eserde kullanılan 39 âyetin Mekkî, 76 âyetin ise Medenî olduğu tespit edilmiştir. Bu da eserde %66 oranında Medenî âyetin, %34 oranında Mekkî âyetin kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu oran bize Ahmed Mâhir Efendi'nin eserinde itikadî boyuttan öte amelî boyutu fazla olan Medenî âyet ve sûrelere ağırlık verdiğini göstermektedir.

Mu'cizât-ı Kur'âniyye ile ilgili bu temel bilgileri verdikten sonra eseri daha yakından tanımak için dikkat çeken bazı yönlerine değinmekte fayda vardır. Müellif, eserini öncelikle halka yönelik yazdığı için bir iki yer hariç²¹ gramer tahlillerine girmemiştir. Şiire olan vukûfiyetinden dolayı bu tahlillerine Arap şairlerinin şiirlerinden örnekler vererek izahlar yapmıştır. Sa'dî-i Şîrâzî gibi Fars edebiyatının önemli isimlerinin farsça beyitlerine, bunun yanında yer yer Arapça ve Osmanlıca beyitlere yer vermiştir. Kendisi bir tarikat ehli olduğu için şeriat ve tarikat birlikteliğine vurgu yapmayı ihmal etmemiştir. Nitekim bu çerçevede eserinde yer verdiği bir Osmanlıca beyti şöyledir: “*Şeriat bir serây-ı kibriyâdır. Tarikat bâbıdır muhkem binadır. Anın her kim ki bir taş koparsa, yerine başını koymak revâdır.*”²²

Çalışmasında hangi meseleyi ele alıyorsa o meselenin İslâm tarihindeki meşruiyetini ortaya koymak adına gerek asr-ı saadetten ve gerekse İslâm tarihinin ilgili döneminden konuyla ilgili bazı örnek olaylara yer vermiştir. Sözelimi, “İslâm, Fenn-i Tabâbet” başlığı altında tıbbın İslâm'daki önemine değinirken “Yiyin, için fakat israf etmeyin.”²³ âyetini delil getirerek sağlıklı beslenmenin önemine değinmiş,

21 Gramer tahlillerine girdiği yerlerden biri el-Mâide 33. âyette geçen (وَلَا تَكُونُوا مِثْلَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَانُوا عَلَى الْاَرْضِ مِنْ قَبْلِهِمْ) edatının işlevleri hakkında olup bu kapsamda müfessirlerin bu edatın âyete kattığı anlamlar hakkındaki görüşleri üzerinde durmuştur. Bk. Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 104.

22 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 69, 71-72, 40.

23 el-A'râf 7/31.

bunun yanında salgın hastalıklar bağlamında Hz. Ömer zamanında yaşanan taun hastalığına ilişkin değerlendirmeler yapmıştır.²⁴

Müellif, eserinde kullandığı âyetlerin bazen Arapça tam metnine yer verirken bazen de konuyla ilgili kısmını vermekle yetinmiştir. Arapça metnlerinin yanı sıra kullandığı âyetlerin büyük kısmının meallerine yer verirken kimi zaman söz konusu âyetlerin tercümelerine işaret etmemiştir. Çoğunlukla her yazısını ele aldığı konuya uygun bir âyetle bitirmeye çalışmış, mümkün olduğunca yazılarında âyetleri mihver kılarak yazılarını âyetlerin manaları etrafında inşa etmeye çalışmıştır.

Kullandığı her âyeti anlam itibariyle teyit eden bir veya birkaç hadise yer vermeye çalışmıştır. Eserinde yüzden fazla hadisi kullandığını müşahade ettiğimiz Ahmed Mâhir Efendi, önce ilgili hadis metnini vermiş ve daha sonra o hadisin konuya bakan yönünün şerhini ve izahını yapmıştır.²⁵ Zengin bir hadis kültürüne sahip olduğu anlaşılan yazar kullandığı hiçbir hadisin sahâbe râvîsi dâhil isnâdını zikretmemiş, sadece ilgili hadislerin metnini vermekle yetinmiş, hadislerin sıhhatine ilişkin herhangi bir bilgi vermediği gibi kaynaklarına ilişkin bir bilgilendirme de yapmamıştır.

Müellif üzerinde durduğu meselenin akılda kalıcı olması ve somutlaşması adına ve özellikle de meşrutiyet sisteminin dinî meşruiyetini temellendirmek için sahabenin önde gelen isimlerinden Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Âişe, Ebû Hüreyre, Muâz b. Cebel gibi tanınmış simaların yönetimle ilgili söylediği sözleri aktarmıştır. Bunun yanında Üsâme b. Zeyd, Sa'd b. Rebî, Alkame el-Atâridî, Süheyl b. Amr gibi isimlerden ve tabîinden Mücâhid b. Cebr gibi simalardan, ayrıca İmam Mâlik ve İmam Şâfiî gibi mezhep imamlarının yönetim konularına ilişkin gerek sözlerinden gerekse yaşantılarından örnekler sunmuştur. Yine Şakîk-i Belhî, Bâyezîd-i Bistâmî gibi tasavvuf büyüklerinin özlü ve hikmetli sözlerine, irfânî tevillerine yer vermiştir.²⁶ Söz konusu irfânî teville bir örnek olarak Ahmed Mâhir Efendi'nin Bâyezîd-i Bistâmî'ye atfen aktardığı bir hadiseyi nakletmek uygun olacaktır. Buna göre Bâyezîd-i Bistâmî bir sohbeti esnasında, "Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır."²⁷ âyetinin tefsirini yaparken bir inkârcı ortaya çıkar ve yaşadığı gizli baş ağrısı hastalığının çaresinin Kur'ân'da olup

24 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 222, 227.

25 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 17, 23, 27, 28, 29, 33, 34, 36, 39, 45, 52-53, 57, 62-63, 69, 75, 76-77, 81, 98-99, 100, 106-107, 111-112, 114, 121-122, 123, 126, 129-130, 135, 143, 151-152, 156, 160-161, 170-171, 172, 175, 176-177, 185-186, 203, 205, 213, 215, 222, 226-227, 235, 248-249-250, 252, 260.

26 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 67-68, 91.

27 el-En'âm 6/59.

olmadığını sorar. Buna olumlu cevap veren Bâyezîd-i Bistâmî, inkârcıya başını açmasını söyler ve ardından onun ayakkabısını isteyerek ayağından çıkardığı kirli ayakkabıyla inkârcının başının ağrıyan kısmına bir kere vurur. Bunun sonucunda inkârcının baş ağrısı geçer. Bu durumdan hayretler içerisinde kalan adam tedavi yöntemini Kur'ân'ın hangi ayetinden çıkardığını Bâyezîd-i Bistâmî'ye sorunca o da, “Pis kadınlar pis erkeklere, pis erkekler de pis kadınlara (layık)tır; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara (layık)tır...”²⁸ meâlindeki Nûr sûresinin yirmi altıncı âyetini okur. Devamında ise sokakta kirlenen pis ayakkabıların darbesinin küfür pisliği ile kirlenen inkârcıların baş ağrısına layık bir deva olduğunu belirtir.²⁹ Ahmed Mâhir Efendi'nin yer verdiği bu hadise bağlamında meseleye bakıldığında Bâyezîd-i Bistâmî bu ince ve akıl dolu cevapla bir taraftan âyetin zahirî manasına gönderme yapmış, özellikle de âyete irfânî ve hikemî bir mana yükleyerek muhatabı susturma yolunu seçmiştir. Ahmed Mâhir Efendi'nin âyetle ilgili Bâyezîd-i Bistâmî'nin bu irfânî tevili üzerinden verdiği örnek klasik Arap edebiyatında “susturucu cevaplar” anlamına gelen “ecvibe-i müskite” yani özünü muhatabı susturacak nitelikte verilen cevapların oluşturduğu bir ifade üslubu olarak nitelendirilmektedir. Susturucu nitelikteki bu cevaplar, gerek mazmunu gerekse de kullandığı diğer ifade araçlarıyla sözü alelade bir cevap olmaktan çıkarmakta ve verilen cevabı edebî bir forma sokarak muhatap nezdindeki etki gücünü artırmaktadır. Söz konusu ecvibe-i müskite üslubu bu örnekte de görüldüğü gibi zaman zaman vaaz, irşat ve nasihat gibi irfânî ve hikemî teviller için kullanılagelmiştir.³⁰ Ahmed Mâhir Efendi'nin eserinde bu tür anlatılara yer vermesi onun anlatmak istediği zorlu meseleleri daha kolay bir şekilde izah etme ve örneklendirme yolunu seçtiğini ve bunda da nispeten başarılı olduğunu göstermektedir.

Konuları anlatırken yer yer “sadr-ı İslâm” tabirini kullanmak suretiyle asr-ı saadet dönemine giderek oradan anlattığı konunun bağlamına uygun bazı örnek olaylar aktarmıştır. Sözgelimi “İslâmiyet ve Uhuvvet” bahsinde ensar ve muhacir kardeşliğine gönderme yapan rivayetlere yer vermiş, bu rivayetleri tek tek sıralamak yerine özetleyerek aktarmış, detayları için ilgili siyer kitaplarına işaret etmiştir.³¹

Sonuç itibariyle eserde yer alan konuların âyetler ışığında ele alınması ve değerlendirilmesi, bunun yanında kuru ve teorik bir anlatımdan ziyade yaşanan hayata, ahlâkî ilkelere, güncel toplumsal ve siyasal meselelere sıklıkla yer verilmesi

28 Nûr 24/26.

29 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 91-92.

30 Muhammed Emin Görgün, “Klasik Arap Edebiyatında Ecvibe-i Müskite ve Kavramsal Analizi”, *Amasya İlahiyat Dergisi* 20 (2023), 311, 338.

31 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 65-66.

söz konusu eserin bir açıdan konulu tefsir diğer bir açıdan ise ictimai tefsir yaklaşımı kapsamında değerlendirilmesini zaruri kılmaktadır. Bunun yanında Ahmed Mâhir Efendi'nin eserde ele aldığı sorunlara ve bu sorunların çözümüne yönelik sunduğu tekliflerin niteliğine bakıldığında çalışmanın aynı zamanda dinî, siyasî ve toplumsal bir ıslah metni özelliğinin bulunduğunu gözler önüne sermektedir.

2. Ahmed Mâhir Efendi'nin Kur'ân Tasavvuru

Ahmed Mâhir Efendi Kur'ân'ın insanlığın dünyevî ve uhrevî, maddî ve manevî bütün ihtiyaçlarıyla ilgili konuları ve geçmiş bütün dinlerin zamanın değişmesi ile sabit kalan ahkâmını kapsayan bir kitap olduğuna inanmaktadır.³² Ona göre Kur'ân'ın her insanı sorumlu tuttuğu ibadetlerde ince hikmetler, birtakım maslahatlar, insanlık ve medeniyet için faydalar bulunmaktadır.³³ Kur'ân beşerin kemâlâtı ve fennî keşifler arttıkça bir kat daha inkişaf edecektir ki bu durum Kur'ân'ın mucizevî yönlerini göstermektedir.³⁴ Kur'ân her sûresinde ve her cümlesinde derin anlamlar barındırmakta, her kelimesinde binlerce hüküm ve sırlar içermekte, her harfinde pek çok incelik ihtiva etmektedir.³⁵ Verdiği doğru haberler ve parlak hükümleriyle geçmişte herkesi hayran bıraktığı gibi bugün de her teceddüd fikrini barındırmaktadır.³⁶ Kur'ân ahlâkî vazifeler, adalet, eşitlik, ceza ve ödül gibi beşerin ihtiyaç duyduğu maddi ve manevî, dünyevî ve uhrevî hususların tamamını kuşatmaktadır.³⁷

İkinci hicrî asırdan itibaren tartışıl原因 bir problem olan Kur'ân ayetleri ile bazı hadisler arasında çelişme veya çatışma durumu olup olmayacağı meselesine³⁸ temas eden Ahmed Mâhir Efendi, Kur'ân âyetleri ile hadisler arasında hiçbir zaman bir ihtilaf olmayacağını kabul etmektedir. Diğer bir ifadeyle ona göre Hz. Peygamber'in sözü veya fiiliyle tebliğ ettiği mesaj arasında çelişme ya da çatışmanın bulunması imkânsızdır. Şayet zahirde bir ihtilaf veya çatışma ortaya çıkarsa bu çatışma gerçekte Kur'ân âyetleri ve hadisler arasında olmayıp âlimlerin ve Müslüman idarecilerin ictihadlarındaki farklılıklarından kaynaklanmaktadır.³⁹

32 Ahmed Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 3.

33 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 254.

34 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 4.

35 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 6.

36 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 5-7.

37 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 8-9.

38 Bu meseleyle ilgili çalışmalardan bazıları için bk. Müjdat Uluçam, *Kur'ân Ayetleri ve Hadisler Arasında Görülen Tearuz ve Çözüm Yolları* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1997); Ahmet Keleş, *Hadislerin Kur'an'a Arzı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003).

39 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 176.

Ahmed Mâhir Efendi Kur'ân'ın muhtevasındaki mucizeliğin yanı sıra Kur'ân'ın belâgat yönünden de i'câz özelliğine sahip olduğunu, bunun gereği olarak lafızlarında pekçok mananın bulunduğunu ve birçok ilmi ihtiva ettiğini düşünmektedir. Mana yönünden böylesi bir i'câz özelliği sergilediği için onun anlamlarına erişmek ve bunları istihraç etmek için ileri düzeyde düşünmeye ihtiyaç olduğuna dikkat çekmektedir. O, Kur'ân lafızlarının i'câzı gereği pek çok teviller içerdiğini belirtir. Ona göre Kur'ân içinde yaşanan dönemdeki fennî keşifleri, medenî kanunları, sanayideki icatları, toplumsal kuralları bilkuvve olarak içermektedir.⁴⁰ Kısaca belirtmek gerekirse Ahmed Mâhir Efendi eserinin muhtelif yerlerinde de belirttiği üzere çok anlamlı bir Kur'ân tasavvuruna sahiptir. Ona göre Kur'ân içerdiği ilimler ve hükümler bakımından sınırsızdır ve bu durum onun i'câzının bir sonucudur.

Ahmet Mâhir Efendi, İslâm'ın yalnız ibadet gibi manevî ihtiyaçları değil medenî ve beşerî ihtiyaçları da gözeten bir din olduğunu düşünmektedir. Bu kapsamda sağlığı korumanın önemine işaret eden bazı hadislerin yanında “Yiyiniz içiniz fakat israf etmeyiniz.”⁴¹ ayetine yer vermek suretiyle sağlığı korumada israftan uzak durarak dengeli beslenmenin önemine dikkat çekmiştir. Yine bu çerçevede Kur'ân'ın başta domuz eti olmak üzere bazı yiyecek ve içecekleri haram kılmasının hikmetlerini sıralamış, buradan hareketle de Kur'ân'ın her emir ve yasağında mutlaka belirli hikmetler bulunduğuna işaret etmiştir.⁴² Bütün bunları Kur'ân'ın mucizevî yönleri içerisinde telakki eden Ahmet Mâhir Efendi, Kur'ân'ın modern dönemde ortaya çıkan bilimsel gelişmelere aykırılık arz etmeyip aksine bilimsel çalışmalara davet ve teşvik ettiğini belirtmiştir. Kısaca o çağdaş dönemdeki pek çok müfessir gibi Kur'ân'ın bilime ışık tuttuğuna, onun akla yön gösteren bir kitap olduğuna dikkat çekerek ilmin yeni yeni ortaya çıkardığı birtakım gerçeklerin on üç asır önce Kur'ân tarafından ilan edildiğini vurgulamıştır. Sonuç olarak Ahmet Mâhir Efendi'nin Kur'ân tasavvurunun önemli bir yönünü de Kur'ân ile bilimin birlikte rehber edinilmesi, Kur'ân ve bilimin iki meşale olarak kabul edilmesi olarak kendini göstermektedir.

3. Ahmed Mâhir Efendi'nin Âyetleri Yorumlama Yöntemi

3.1. Âyetleri Güncel Siyasî Olaylarla İrtibatlandırması

Ahmed Mâhir Efendi Mu'cizât-ı Kur'âniyye'de dönemindeki siyasî gelişmelere bigâne kalmamış, bu kapsamda yönetime ve siyasete ilişkin pek çok hususla ilgili

40 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 41.

41 el-A'râf 7/31.

42 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 221-225.

Kur'ân perspektifinden çözümler sunmuştur. Sözgelimi kendisi de bir İttihat Terakki taraftarı olduğu için yazılarında hürriyete sık sık övgüde bulunmuş, hürriyetin bir nimet olarak bilinmesini ve şükürünün gerektiğini söylemiştir. Hürriyetin kıymeti bilinmediği takdirde bunun bir küfran-ı nimet olacağına vurgu yapmıştır. Bu durumu Kur'ân'dan temellendirerek “Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir.”⁴³ âyetine atıf yapmıştır. Yine çalışmasının bazı yerlerinde hürriyetin önemine ve korunması gerektiğine işaret eden âyetlere yer vermiştir.⁴⁴ Buna karşılık istibdadı eleştirerek onu bir kabusa benzetmiştir.⁴⁵ Onun bir âyet-i kerime eşliğinde hürriyeti övüp istibdadı eleştirdiği bir ifadesi şöyledir: “...ezcümle sabâhu'l-hayr hürriyetin şaşası uyûnu ârâsıyla nihâyet bulan o şeb-i dehşetengiz istibadda yolunu şaşırarak nereye gittiğini ve nereye basacağını bilmeyen âmâlar gibi başlarımızı duvar-ı zulüm ve i'tisafa vura vura ellerimizi rast gele bir istinadgâh-ı emel bulmak için her tarafa uzattığımız sırada idi ki Kur'ân-ı azimüşşandan işbu “Biz, halkı zulme sapmış nice ülkeyi yerle bir ettik, arkasından da başka topluluklar vücuda getirdik”⁴⁶ âyeti celîlesini görür görmez güya bizim şu yar ve ağyar-ı ağlatan ahval-i perişanımız neticesiyle müfessir olmak üzere henüz nazil olmuş bir ferman-ı ilahi zannettim.”⁴⁷ Bu ifadelerinden sonra ise, “...Düşünelim işte bir kavmin yegane sebeb-i beka ve teâlîsi adl ve dâd, mucib-i mahv ve perişaniyesi de zulm ve istibdad olduğu meselesinin vareste-i iştibah bir surette sübutu da mucizât-ı Kur'âniyedendir.”⁴⁸ diyerek Kur'ân'ın adaleti önceleyip istibdadı yermesini Kur'ân'ın mucizelerinden biri olarak görmüştür.

İstibdatçı yönetimin görevini iyi yapmak adına her gün bir masumun kanını döktüğünü gördüğünde “Zalimlerin yanında olmayın; sonra ateş sizi de yakar.”⁴⁹ âyetini daha önce hiç okumamış ve kimseden duymamış gibi olduğunu söylemiş, ardından “...imdi zalimlere meyl ve muhabbetin cezay-ı sezası nar-ı cehennem olunca bizzat safahatı hayatı zulme yardım ve belki zulüm ve itisafı temini ikbal istikbalince medâr-ı muvaffakiyet-i adîdeden erbabı hıyanetin hali ne olacaktır.” demekten kendini alamamış, yazısını da, “ibret alın ey basiret sahipleri”⁵⁰ âyetiyle sona erdirmiştir.

43 İbrahim 14/7.

44 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 20.

45 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 17-19.

46 el-Enbiyâ 21/11.

47 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 9.

48 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 10.

49 Hûd 11/113.

50 el-Haşr 59/2.

Yönetimde ve devletin işleyişinde istişarenin önemine sık sık işaret eden Ahmed Mâhir Efendi, bu kapsamda Kur'ân'da istişareyi emreden âyetlerden, “Yapacağın işlerde onlara da danış.”⁵¹ ile “Onların işleri kendi aralarında bir istişare iledir”⁵² âyetlerine birkaç defa atıf yapmıştır. Bu kapsamda her iki âyetin iniş sebebine işaret etmiştir. Ona göre ilk âyetin yani Âl-i İmrân 159. âyetinin Hz. Peygamber'e, hakkında vahiy olmayan işlerde ve durumlarda sahabe ile istişare etmesinin lüzumuna vurgu yapması gerektiğine ilişkin indiğini, ikinci âyetin ise Müminlerin kendi aralarındaki işlerinde istişare etmelerinden dolayı onları müjdelemek için nazil olduğunu aktarmıştır.⁵³ Nitekim tefsir kaynaklarına bakıldığında da ilgili âyetlerin iniş hakkında benzer bilgilerin yer aldığını görmek mümkündür.⁵⁴ Müellif bunlara dikkat çektikten sonra istişarenin geçmişte nasıl yapıldığını ve sahabenin istişareye verdiği önemi anlatarak İslâm tarihinde istişarenin bilfiil uygulandığını delillendirmeye çalışmıştır.⁵⁵

İslâmiyet ve Yemen Bölgesi adını taşıyan yazısında Kur'ân'da geçen “irame zâtil i'mâd”⁵⁶ ve “bi'ri muattale ve kasrin meşîd”⁵⁷ tabirlerinin Yemen bölgesine işaret ettiğini belirtmiştir. Arkasından Yemen tarihinden bahsettikten sonra Yemen'de yaşayan Sebe melikesi Belkıs ile Hz. Süleyman kıssasına sözü getirmiştir. Belkıs'ın Hz. Süleyman'dan tevhid dinine davet eden çok önemli bir mektup gelmesi üzerine kavminin ileri gelenlerini toplayıp mektubun muhtevası hakkında onlara bilgi verdikten sonra onların fikirlerini sormasından hareketle o dönemde Yemen'de meşrutî bir hükümet bulunduğunu belirterek meşrutîyet yönetiminin Kur'ânî bir temelini bulunduğunu Hz. Süleyman-Belkıs kıssası üzerinden temellendirmeye çalışmıştır. Bu yaklaşımını yine sıkça kullandığı ve şûrâ âyeti olarak bilinen Âl-i İmrân 159. âyetiyle de desteklemiştir.⁵⁸

3.2. Sebeb-i Nüzûle ve İlgili Tartışmalara Yer Vermesi

Kur'ân'ın bir veya birkaç âyetinin yahut bir sûresinin inmesine yol açan olayı,

51 Âl-i İmrân 3/159.

52 eş-Şûrâ 42/38.

53 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 42.

54 Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. 'Abdullâh Maḥmûd Şehâte (Beyrut: y.y., 1423/2002), 1: 310; 3: 772; Ebû Ca'fer Muḥammed b. Cerîr eṭ-Ṭaberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli 'Âyi'l-Kur'ân*, thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuḥsin eṭ-Türkî (b.y.: Dâru Hicr, 1422/2001), 27: 37.

55 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 49.

56 el-Fecr 89/7.

57 el-Hac 22/45.

58 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 147-150.

durumu ya da soruyu ifade eden sebab-i nüzûl⁵⁹, âyetlerin ve sûrelerin manalarının doğru anlaşılmasındaki hayati aşamalardan biridir. Ahmed Mâhir Efendi'nin âyetleri doğru anlama sürecinde kritik rolü bulunan sebab-i nüzul bilgilerine yeri geldikçe işaret ettiği anlaşılmaktadır.⁶⁰ Sözgelimi, Kur'ân'ın yönetime ilişkin yönlendirici âyetlerinden olan Âl-i İmrân 103-104. âyetlerine değindikten sonra onların iniş sebeplerine yer vermiştir. Bu âyetlerin Medine ve civarı ahalisini oluşturan ve cahiliyye zamanında aralarında yüz yirmi senedir devam eden savaşın son bulduğu Evs ve Hazrec hakkında olup onların hicretten sonra kardeş olmaları hakkında indiğini aktarmıştır.⁶¹ Yine “Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının; çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin gizli hallerini ve kusurlarını araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın...” mealindeki el-Hucurât sûresinin on ikinci âyetinin sebab-i nüzûlüne ilişkin bilgiler vermiştir. Ardından bu âyetin iniş sebeplerinin müfessirler arasında ihtilaflı bir husus olduğunu söyledikten sonra ilgili rivayetleri değerlendirmiş,⁶² bu değerlendirmenin ardından söz konusu âyette dile getirilen zan, tecessüs ve gıybet gibi üç kötü huy ve alışkanlığın insana ve topluma verdiği zararları izah etmiştir.⁶³

Müellif çalışmasının bazı yerlerinde nüzûl sebebi bilinen âyetin lafzının umum ifade etmesi halinde bu âyetin hükmünün umumi mi, yoksa nüzûl sebebiyle sınırlı mı olduğu tartışmasını gündeme getirmiştir. Bilindiği üzere özellikle fıkıh usulü ve tefsir usulü âlimleri arasında tartışma konusu olan “Sebebin hususiliği hükmün umumiliğine mani değildir” kaidesinin⁶⁴ anlaşılmasında büyük çoğunluk, sebebe değil lafzın ifade ettiği umumi mânaya itibar edileceğini, dolayısıyla âyetin hükmünün de özel sebeple sınırlı olmayıp umumi sayılması gerektiğini kabul etmişlerdir. Nitekim Ahmed Mâhir Efendi de zaman zaman bu kaideye işaret ederek âyetlerin anlaşılmasında esas olanın özel mana değil umumi mana olduğunu belirtmiştir.⁶⁵ Onun konuyla ilgili getirdiği temsil gücü yüksek bir örneği en-Nisâ elli sekizinci âyetin yorumunda görmek mümkündür. Nitekim o, emaneti ehline

59 Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. eş-Şâfi'î ez-Zerkeşi, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muḥammed Ebu'l-Faḍl İbrâhîm (b.y.: Dâru 'İhyâ'î'l-Kutubi'l-'Arabîyye, 1376/1957); 1: 22-26; Ebû'l-Faḍl Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muḥammed Ebû'l-Faḍl İbrâhîm (b.y.: el-Hey'etu'l-Mısrîyyeti'l-'Amme li'l-Kuttâb, 1394/1974); 1: 92-95; Muḥammed Abdülazîm Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: İsa el-Babî el-Halebî, ts.), 1: 83-86.

60 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'ânîyye*, 13, 42, 74, 130-131.

61 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'ânîyye*, 13; İlgili rivayetler için bk. Muḳâtil b. Süleymân, *Tefsîru Muḳâtil*, 1: 293; Ṭaberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 7: 77-91.

62 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'ânîyye*, 130-132.

63 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'ânîyye*, 132.

64 Zerkeşi, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 2:17.

65 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'ânîyye*, 18-19.

vermenin öneminden bahseden bu âyetin metnine ve mealine yer verdikten sonra nüzûl sebebine işaret ederek nüzûl sebebi özel olsa da bu âyetteki hükmün umumiyet taşıdığını ifade etmiş ve insanlar arasında adaletin temininin önemine dikkat çekmiş, adaletin ne şekilde temin edilmesi gerektiğine ilişkin bazı tavsiyelerde bulunmuştur.⁶⁶ Meseleyi açıklığa kavuşturmak adına burada söz konusu âyetin iniş sebebine yer vermek uygun olacaktır. Şöyle ki, Hz. Peygamber Mekke'yi fethedince burada Kureyş kabilesinin çeşitli ailelerinde bulunan bazı vazifeleri yeniden düzenlemiş, bir kısmını da kaldırmıştı. Kaldırmadığı hizmetler arasında Mescid-i Harâm ve çevresinin hizmetiyle su işleri vardı. Birinci hizmet Osman b. Talha'da, ikinci hizmet ise Hz. Peygamber'in amcası olan Abbas'ta idi. Hz. Peygamber, vazifelerle ilgili yeni bir düzenleme yapmak üzere Kâbe'nin anahtarını Osman'dan almıştı. Amcası Abbas bu hizmetin kendisine verilmesini talep etti. Bunun üzerine emanet âyeti olarak da bilinen en-Nisâ elli sekizinci âyet geldi ve anahtar yine Osman b. Talha'ya teslim edildi.⁶⁷ Dolayısıyla burada emanetin ehline verilmesi ve insanlar arasında adaletle hükmedilmesi yönündeki emirlerin muhatapları özel olarak müminler olsa da genel olarak ilgili yöneticiler ve bütün insanlar olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Ahmed Mâhir Efendi'nin bu konuda verdiği bir başka örnek hırâbe(eşkıyalık) âyeti olarak bilinen şu âyettir: “Allah’a ve peygamberine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da bulundukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu, onların dünyada uğradıkları aşağılayıcı cezadır. Âhirette ise onlar için büyük bir azap vardır.”⁶⁸ Müellif bu âyetin asr-ı saadette gerçekleşen bazı üzücü hadiseler⁶⁹ üzerine indiğini belirtse de “sebebin hususiyetinin hükmün umumiyetine aykırı olmayacağı” kaidesinden hareketle âyetle öngörülen ceza türlerinin yol kesen silahlı çeteler başta olmak üzere içinde yaşanılan toplumda huzur ve asayiş bozan, ihtilaf ve fitne çıkararak her türlü bozguncu hakkında tatbik ve icra için bir ilke teşkil ettiğini söylemiştir.⁷⁰ Böylelikle söz konusu âyetin hem içinde yaşadığı topluma hem de benzer şartlardaki bütün toplumlara yönelik ilkeler barındırdığına dikkat çekmiştir. Çünkü müellifin yaşadığı dönemde meşrû nizama karşı çıkan; hırsızlık, eşkıyalık ve kanunsuzluk yapan, yol kesip insanlara korku

66 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 74-75.

67 Ebû'l-Hasen en-Nîsâbü'rî el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nuzûl*, thk. 'Îşâm b. 'Abdilmuhsin el-Ĥumeydân (b.y.: y.y., 1412/1992), 157-158.

68 el-Mâide 5/33.

69 Bu hadiseler için bk. Ebû'l-Fidâ' İsmâil b. 'Omer ed-Dimeşkî İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâmi b. Muḥammed Selâme (b.y.: Dâru Taybe, 1420/1999), 3: 85-92.

70 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 106.

salan, halkın emniyet ve asayişini bozup canlarına, mallarına veya namuslarına tecavüz eden şahıslara sık sık rastlanmaktadır. Bu ve benzeri olayların önüne geçmek için yazar bu konuda Kur'ân'ın hükmünü tekrar dikkatlere sunma gereğini duymuştur.

Aynı şekilde düşmana karşı kuvvet hazırlamayı emreden âyeti⁷¹ söz konusu ettiği "İslâmiyet, Kuvvet Hazırlama" başlıklı yazısında Yüce Allah'ın sadece bu âyetin indiği zamana has silahları hazırlamayı emretmeyip kıyamete kadar düşmana karşı savaş araçları hazırlamayı emrettiğini söylemiştir. Ona göre bu durum âyetin evrensel niteliğini gösterdiği gibi bu yönlendirmenin bin üç yüz sene önceden telmih ve işaret edilmesi Kur'ân'ın mucizevî yanını göstermektedir.⁷²

3.3. Âyetleri Toplumsal Konularla İlişkilendirmesi

Eserinde ahlâkî ve toplumsal konulara sık sık temas eden Ahmed Mâhir Efendi, önce ele aldığı konuyla ilgili bazı izahlarda bulunmuş ardından o konuyla ilgili olduğunu düşündüğü âyeti konuyu detaylandırırken kullanmıştır. Bunlardan bazılarını kısaca işaret etmek istiyoruz. Bir yazısında sözün eylem ile ilmin de amel ile bütünlük ve tutarlılık arz etmesi gerektiğini vurgulayan Ahmed Mâhir Efendi, bu kapsamda Âl-i İmrân yüz dördüncü âyetinin insan nefsinin terbiye edilmesinin önemine işaret ettiği gibi insanoğlunun irşad ve terbiyeye ihtiyacı olduğunu ortaya koyduğunu söylemiştir. Buradan hareketle âyetteki "emr-i bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker" ilkesinden yola çıkarak İslâm'a davet eden kimsede bulunması gereken özelliklere değinmiş, bunların başında söz-fiil uyumu geldiğini söylemiş, gerçek davetçi ve âlimlerin ilmiyle amel olmaları gerektiğine vurgu yapmıştır.⁷³

Benzer şekilde ilmin değeri ve âlimlerin önemi konusuna değinirken yine emr-i bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker ilkesi çerçevesinde bu görevi yerine getirecek âlimlerin özelliklerine temas etmiştir. Âlimlerin bu tebliğ vazifesini yaparken peygamberlerin varisleri olduklarının bilincinde olarak bu görevi yapmaları gerektiğine işaret etmiştir. Bunu Kur'ânî olarak temellendirirken doğrudan ilme ve ilim sahiplerinin sorumluluğuna dikkat çeken "Allah'a karşı ancak; kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar."⁷⁴, "Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin."⁷⁵, "De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"⁷⁶ âyetlerine atıf yapmıştır. Devamında ise İslâm toplumuna Kur'ân'ın

71 el-Enfâl 8/60.

72 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 213.

73 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 16-17.

74 Fâtır 35/28.

75 el-Mücâdele 58/11.

76 ez-Zümer 39/9.

hükümlerini anlatmada ve bu hükümleri haber vermede âlimlerin rolüne, bunların icrası için ise emir sahiplerine görev düştüğünü belirtmiştir.⁷⁷

Toplumu ayakta tutan en önemli değerlerden biri olan adaleti sık sık gündeme getiren Ahmed Mâhir Efendi adaleti, “Bir şeyi yerli yerinde kullanmak ve ifrat ile tefrit arasında orta yolu tutmak” olarak tanımladıktan sonra adaletin gerek şahsi hayatta gerekse her alanda lüzumlu ve değerli olduğunu söylemiştir. Bu kapsamda adaletin önemine vurgu yapan, “Şüphesiz ki Allah adaletli davranmayı, iyilik yapmayı ve akrabayı görüp gözetmeyi emreder...”⁷⁸ âyetini zikrettikten sonra amelde ve ahlâkta adaletin tesisine dikkat çekmiştir. Ona göre amelde adalet ne tamamen dünyayı terk ederek ruhban hayatı yaşayarak ifrata düşmek ne de bütün ilahi sorumlulukları reddederek tefrite düşmektir. İkisi arasında orta bir yol tutmaktır. Ahlâkta adalet ise her türlü davranışta itidal üzere olmaktır.⁷⁹

Müellifin yazılarında zaman zaman vurgu yaptığı konulardan biri de Müslüman toplumunu yakından ilgilendiren cihad meselesi olmuştur. Nitekim erken dönem müfessirlerinden Mâtürîdî (öl. 333/944) cihadı İslâm'ın ve Kur'ân'ın çok önem verdiği bir husus olarak nitelemiş ve onu bedeninin hayatiyetini sağlayan yiyecekler gibi toplum için de zaruri bir vazife olarak görmüştür. Ona göre cihadın terkedilmesi düşmanın hâkimiyet tehlikesini doğurur, canların, dinlerin ve servetlerin yok olmasına götürür.⁸⁰ Tıpkı Mâtürîdî gibi Ahmed Mâhir Efendi de cihadı kaçınılmaz bir gereklilik olarak görmüştür. Bu çerçevede Kur'ân'da cihadı emreden en önemli âyetlerden biri olan “Kolay da olsa zor da olsa sefere çıkın ve mallarınızla canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Bilerseniz, bu sizin kendi iyiliğinizdir.”⁸¹ âyetine yer vermiş ve akabinde bu âyeti tefsir etmiştir. Söz konusu tefsirinde bu âyetin cihadın farz-ı kifaye olduğuna işaret ettiği kadar aynı zamanda âyetin cihad edecek orduyu mallarıyla ve maddi yardımlarıyla teçhiz etmeye de delalet ettiğini ve bunun da Kur'ân'ın mucizelerinden biri olarak öne çıktığını vurgulamıştır. Bu âyetin Tebük gazvesi hakkında nazil olduğu bilgisini ekledikten sonra⁸² konunun güncel bakan tarafına temas etmiştir. Şöyle ki o sırada savaş halinde bulunan Osmanlı ordusunun artan ihtiyaçlarının giderilmesi için her Osmanlı vatandaşının maddi imkanına göre orduya yardım etmesini cihadın bir parçası olarak nitelendirmiştir.⁸³

77 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 36.

78 en-Nahl 16/90.

79 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 30, 269, 271.

80 Ebû Manşûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sunne*, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005), 1: 271.

81 et-Tevbe 9/41.

82 İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 4: 137.

83 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 54-55.

Halkı askerliğe teşvik etmek ve askerliğin tıpkı cihad gibi kutsal bir görev olduğunu hatırlatmak için kaleme aldığı bir yazısında askerinin ve askerliğin gerekliliğinden bahsederken, "...savaştan geri kalıp evde oturan Müminlerle, mallarıyla canlarıyla Allah yolunda savaşanlar elbette bir değildir. Allah, mallarıyla canlarıyla savaşanları, herhangi bir sebeple savaştan geri kalan kimselerden derece itibarıyla daha üstün tutmuştur"⁸⁴ âyetini iktibas ederek askerlik yapmanın cihadla eşdeğer olduğunu, Kur'ân'ın askerliğe ve cihada çok büyük önem verdiğini, yine bunun da Kur'ân'ın mucizevî yönlerinden biri olduğunu belirtmiştir.⁸⁵ Ahmed Mâhir Efendi cihadın önemine ışık tutması amacıyla gerek asr-ı saadette gerekse sonraki dönemlerde cihadın hangi şartlarda ve nasıl gerçekleştirildiğini örnek bazı olaylar üzerinde izah etmeye çalışmıştır.⁸⁶

Ahmed Mâhir Efendi'nin yaşadığı dönemin tartışılan konularından biri de İslâm ve terakki meselesi olduğu için bu konuya değinmekten kendisini alamamıştır. Nitekim o, dönemindeki çoğu âlim gibi İslâm'ın terakkiye mani olduğunu öne süren art niyetli kimseleri eleştirmiş ve onların bu konudaki birtakım iddialarına cevaplar vermiştir. Bu kapsamda İslâm'ın bütün terakki yollarını içeren bir din olduğunu belirtmiş, İslâm'ın ve Kur'ân'ın her alanda çalışmayı emrettiğini, terakkiye mani olmaktan ziyade her alanda terakkiye teşvik ettiğini belirtmiştir.⁸⁷ O, İslâm hakikatlerinin bir takım şahsi taassup ve kavmî alışkanlıklar ile kaynaşmasıyla ortaya çıkan durumun yabancılar arasında sanki İslâm dininin insanlığın terakkisi ve medeniyetin tekâmülüne engel olduğu gibi algılandığını ve fakat bunun noksan bilgi ve araştırmadan veya yanlış anlayış ve kötü fikirlerden kaynaklandığını belirtmiştir.⁸⁸

3.4. İ'câzü'l-Kur'ân'a Dikkat Çekmesi

Ahmed Mâhir Efendi ele aldığı her konuda mutlaka bir ya da birkaç âyet zikretmiş, bu kapsamda Kur'ân'ın içerdiği her bir hükmün mutlaka mucizevî bir tarafı olduğuna vurgu yapma ihtiyacı hissetmiştir. Müellifin bu yaklaşımı onun Kur'ân'ın teşrî i'câzını bir i'câz vechi olarak kabul ettiğini ve sıkça kullandığını göstermektedir. Bilindiği üzere teşrî i'câz, 'Kur'ân'ın ortaya koyduğu hükümlerdeki mükemmelliği' olarak kabul edilir. Bu yaklaşımda Kur'ân'ın ceza hukuku, aile hukuku, miras hukuku, kadın, yetim ve komşu hukuku, toplumsal meselelerde

84 en-Nisâ 4/95.

85 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 245-246.

86 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 246-247.

87 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 116-120.

88 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 3.

koyduğu prensiplerin insanlığı mutlu edebilecek en güzel prensipler olduğu, bu prensiplerin insanın maddi ve manevi yönleri için gerekli olan tüm hususları göz önünde bulundurduğu kabul edilir. Bu anlayış Kur'ân'da yer alan insan ve toplumun ıslahı, gelişim ve eğitimini içeren bütün âyetleri teşrî i'câz içinde kabul eder.⁸⁹ Bu noktada Ahmed Mâhir Efendi'nin yaklaşımlarından bazılarını örnek olarak zikretmek uygun olacaktır. Sözgelimi müellif, el-Hucurât sûresinin çeşitli âyetlerinde insana ve topluma verdiği zararlardan dolayı tefrika ve nifaktan, zan, tecessüs ve gıybetten uzak durulmasının emredilmesini Kur'ân'ın mucizelerinden saymıştır.⁹⁰ Aynı şekilde “İslâmiyet ve Casusluk” başlığı altında on üç asır öncesinden el-Hucurât sûresinin on ikinci âyetinde geçen “وَلَا تَجَسَّسُوا” yani “casusluk yapmayın” ifadesiyle casusluk yapmayı yasaklaması ve haram kılmasını Kur'ân'ın mucizevî yönlerinden saymıştır.⁹¹

Kur'ân'ın muhtevasındaki çeşitliliği bir i'câz vechi olarak gördüğü anlaşılan Ahmed Mâhir Efendi Kur'ân'ın yenilmesini emrettiği ve yasakladığı yiyeceklerde mutlaka insan bedenine ait bir faydayı ya da zararı taşıdığını belirtir. Buna örnek olarak yenmesi yasaklanan domuz etinin muhtemel zararlarına dikkat çeker. Bu çerçevede, “Temiz ve helâl olan rızıklardan yiye ve dâimâ sâlih ameller işleyin.”⁹², “Temiz ve hoş olan bütün yiyecek ve içecekleri onlara helâl, kötü ve pis olan şeyleri ise onlara haram kılmakta”⁹³ mealindeki âyetleri gündeme getirerek Kur'ân'ın emir ve yasaklarındaki hikmetlere dikkat çeker, bunlardaki i'câza işaret eder.⁹⁴ Yine bu çerçevede “Evet! Hem de özel çizgileriyle birlikte parmak uçlarına varıncaya kadar bizim onu yeniden yaratıp düzenlemeye gücümüz yeter.”⁹⁵ âyetini gündeme getirerek insanların parmak uçlarındaki izlerin her şahsa göre değiştiğinin, hiçbir insanın parmak ucunun izinin diğerine benzemediğinin altını çizer. Ona göre âyette, Allah'ın parmak uçlarını bile düzenlemeye kadir olduğu bildirilir ve her insanı ötekinden ayıran en belirgin hususiyetlerden birine işaret edilir. Bu izlerin nasıl bir incelik ve özellik taşıdığına ve ilâhî kudretin bunları nasıl bir mahâretle yarattığına vurgu yapıldıktan sonra burada fenn-i teşrîhin yani anatominin en ince meselelerine dikkatler çekilir.⁹⁶

89 Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 2000), 284-289; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 166.

90 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 133.

91 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 156.

92 el-Mü'minûn 23/51.

93 el-A'râf 7/157.

94 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 224-225.

95 el-Kıyâmet 75/4.

96 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 228-229.

3.5. Bilimsel Tefsire Yaklaşımı

Çağdaşı olan bazı isimler gibi Ahmed Mâhir Efendi de Kur'ân'ın bilimsel ve teknik gelişmelere ev sahipliği yaptığını düşünmektedir. Nitekim "İslâmiyet, Sanayî-i Hadidedeki Ehemmiyet" başlıklı yazısında bu anlayışını görmek mümkündür. Zikri geçen yazısında demirin insan hayatındaki önemli işlevlerine ve faydalarına değindikten sonra⁹⁷ el-Hadîd sûresindeki, "Bir de demiri indirdik ki onda büyük bir güç ve insanlar için yararlar vardır."⁹⁸ âyetine yer vermiş, bu âyetle demirin zikredilmesinin Kur'ân'ın büyük mucizelerinden biri olduğunu belirtmiştir. Bu âyetin hemen başında zikredilen "Andolsun biz peygamberlerimizi açık kanıtlarla gönderdik, beraberlerinde kitap ve adalet terazisini de indirdik ki insanlar hakkaniyete uygun davransınlar." cümlesinin Yüce Allah'ın meleklerle vahyetmek sûretiyle bütün insanların muhtaç olduğu şeylerden olan kitap ve mizanı/adaleti indirdiğini, böylece kullarına demirle beraber üç nimetin verildiğini ve bu tertibin Kur'ân'ın ilahi bir kitap olduğunu gösterdiğini, bunun Kur'ân'ın i'câzını gösteren bir husus olduğunu belirtmiştir.⁹⁹

Benzer şekilde Nahl sûresinin "Binmeniz ve güzelliğini seyretmeniz için atları, katırları, eşekleri de yarattı. O, sizin bilmediğiniz başka şeyler de yaratır."¹⁰⁰ anlamına gelen on altıncı âyetinin Kur'ân'ın i'câz yönlerinden birisini oluşturduğunu söylemiştir. Ona göre her ne kadar bu âyeti müfessirlerden bazıları denizde ve karada yaşayan kimi hayvanlar olarak tefsir etse de âyetin siyakından anlaşılanın fennî keşifler ve çağdaş buluşlar olduğunu, bu kapsamda âyetle şimendiferlere, otomobillere, bisikletlere, elektrikli tramvaylara ve bilumum maddi araçlara yani nakil vasıtalarına işaret edildiğini söylemiştir.¹⁰¹

Ona göre Kur'ân-ı Kerim ibare, işaret, iktiza ve delâlet itibarıyla insanlığın bütün ihtiyaçlarını, bilimsel gelişmeleri, medeni terakkiyi kapsayan bir kitaptır.¹⁰² Bu çerçevede bilimsel tefsirin Kur'ânî dayanaklarından biri olarak gösterilen "Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır."¹⁰³ âyetine atıf yapan müellif, bilim ve fen ilerledikçe Kur'ân hakikatlerinin birer birer tecelli edeceğini belirtmiş, bugün ortaya çıkan birçok keşfin asırlarca önceden Kur'ân tarafından haber verildiğini

97 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 82-83.

98 el-Hadîd 57/25.

99 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 86-87.

100 en-Nahl 16/8.

101 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 88-89.

102 Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 90.

103 el-En'âm 6/59.

söylemiştir.¹⁰⁴ Ona göre Kur'ân hakikatleri delile muhtaç olmayıp aksine fennî keşifler Kur'ân'ın delaletlerine muhtaçtır.¹⁰⁵

Sonuç

İnsanlar yaratılışları gereği bilgi ve idrak açısından aynı düzeyde değildir. Dolayısıyla bilgi ve idrakte eşit olmayan insanlara aynı tarzda hitap etmek ve yazmak realiteye uygun değildir. Bu çerçevede çok boyutlu bir anlam katmanına sahip olan Kur'ân'ın mesajlarını muhataplarına iletirken bu farklılığı göz önünde bulundurmak önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında görebildiğimiz kadarıyla Ahmed Mâhir Efendi Mu'cizât-ı Kur'âniyye'de hem toplumu yöneten emir sahiplerine hem de bizzat toplumun kendisine hitap etmiştir. Bunu yaparken de yol gösterici, ikna edici ve ders çıkarmaya yönelik mesaj yoğunluklu bir üslubu tercih etmiştir. Burada âlimlik vasfına sahip bir kimsenin bir yandan tedrisle meşgulken diğer yandan ülkesini ve diğer İslâm ülkelerini ilgilendiren muhtelif dinî, siyasî ve ictimai konularda kendisini sorumlu hissetmesinin bir tezahürü görülmekte, müellifin Müslümanların karşı karşıya kaldığı meselelerin aşılmasına yönelik aktif bir arayış, ıslah ve yönlendirme çabası içerisinde olduğu hissedilmektedir.

Tefsir eylemini, müfessirin bilgi ve birikimini olabildiğince Kur'ân'ı anlama uğrunda sarfetmesi olarak düşündüğümüzde toplumsal konularda bilgi ve birikim kazanmış bir müfessir olarak Ahmed Mâhir Efendi de bilgi ve birikimini döneminin sosyal ve siyasal konularını âyetler üzerinden temellendirme yoluna gitmiştir. Müellif yaşadığı dönemde Müslümanların gündeminde olan hürriyet, meşveret, uhuvvet, ibadet, emanet ve adalet, terakki, ittihâd ve ittifak, ahlâk, cihad, yönetim, siyaset, ticaret, adab-ı muaşeret, tıp, Batı dünyası ile ilişkiler, modernleşme, bilim ve teknik gibi çeşitli konularda oluşan tartışmalara ve bunların gölgesinde gelişen hadiselerle dair âyetler ve hadisler ışığında değerlendirmelerde bulunmuş, gerek âyetlerin ve gerekse de hadislerin meşrulaştırıcı etkisinden olabildiğince istifade etmiştir. Böylelikle Kur'ân ve sünnetin öngördüğü ideal bir ahlak, toplum ve yönetim anlayışını kendi penceresinden ortaya koymuştur. O, yaşadığı dönemin muhtelif sorunlarına çözüm bulmayı öncelerken olabildiğince gelenekten beslenmeye çalışmış, bunun yanı sıra zamanın ruhuna kulak vermeyi de ihmal etmemiştir.

Müellifin Mu'cizât-ı Kur'âniyye'nin geneline yansıyan âyetleri yorumlama yöntemine bakıldığında onun âyetlerin lafız ve mana bütünlüğüne önem verdiği, zaman zaman Arap dilinin inceliklerine ve Kur'ân'ın üslubuna dikkat çektiği, özellikle Kur'ân'ın belâgat ve i'câz yönlerine ayrı bir önem atfettiği görülmektedir.

¹⁰⁴ Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 91.

¹⁰⁵ Mâhir Efendi, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, 92-93.

Bundaki amacı ise Kur'ân'ın üslubunun insan sözüyle kıyaslanamayacak kadar üstün olduğunu ispatlamaktır. Yine müellifin zaman zaman âyetlerin tarihsel ve sosyal bağlamına yer verdiği, âyetlerin nüzûl ortamını ve tarihsel arka planını dikkate aldığı müşahade edilmektedir.

Ahmed Mâhir Efendi, her ne kadar klasik tefsir geleneğine bağlı kalsa da kendi döneminin ihtiyaçlarına uygun yeni yorumlar getirmekten uzak kalmamıştır. Bu, onun tefsir metodunda geleneksel yaklaşımla modern yaklaşımı birleştirdiğini göstermektedir. Öte yandan müellif, Kur'ân'ın bilimle olan uyumunu vurgulayan bir yaklaşım içerisinde olmuştur. Bu kapsamda Kur'ân'ın fen bilimleri, astronomi, biyoloji gibi alanlardaki gelişmelere aykırılık barındırmadığına dikkat çekmiştir. Onun bu yaklaşımı bir tefsir yöntemi olarak bilimsel tefsir ekolüne sıcak baktığı izlenimini güçlendirmektedir.

Müellifin çalışmasında Medenî ayetlere sıklıkla yer vermesinin ve hatta bazılarını da mükerrer olarak kullanmasının onun daha ziyade âyetlerin pratik hayata yönelik mesajlarıyla ilgilendiğini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle özellikle ahlâkî ve sosyal konularda Kur'ân'ın rehberliğini öne çıkarması tefsir yönteminde toplumsal boyutun ağırlıkta olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan Mu'cizât-ı Kur'âniyye'de müellifin temel amaçlarından biri Kur'ân'ın mucizevî yönlerini ortaya koymaktır. Nitekim müellif eserinin genelinde âyetlerin lafız, mana, belâgat ve modern bilim açısından mucize oluşunu olabildiğince izah etmeye çalışmıştır. Bu özelliğiyle eser, kanaatimizce Kur'ân'ın mucizevî yönlerini anlamak isteyenler için önemli bir kaynak olma özelliği taşımaktadır.

Ahmed Mâhir Efendi tefsir tarihinde pek çok müfessirin dikkat çektiği üzere Kur'ân'ın çoklu bir anlam boyutuna sahip olduğunu kabul etmektedir. Zira o, kitabında hemen hemen ele aldığı her konu çerçevesinde bazen doğrudan bazen dolaylı olarak Yüce Allah'ın Kur'ân'ı gerek tek tek insanların gerekse toplumların problemlerinin çözümü için temel kıldığını belirtmiştir. Ne var ki Kur'ân'daki hükümler bütünüyle açık olmayıp hükümlerin bir kısmına işaret edilmiştir. Kendilerine işaret edilen bu hükümler ise müfessirin dirâyetiyle ortaya konulur. İşte Ahmed Mâhir Efendi de âyetleri yorumlarken bu dirâyeti olabildiğince kullanmaya çaba göstermiştir.

Son olarak şunu belirtebiliriz ki Ahmed Mâhir Efendi'nin henüz gün yüzüne çıkmayan iki eseri Mu'cizât-ı Kur'âniyye'nin ikinci cildi ile yirmi bir cilt olduğu söylenen Kur'ân tefsiri yayımlandığında Osmanlı son dönem tefsir birikimi üzerindeki perde biraz daha aralanacak, Cumhuriyet dönemi öncesindeki tefsir çalışmalarının kapsamı daha yakından görülecektir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Abdulkadiroğlu, Abdülkerim. "Ballıklızâde Ahmed Mâhir Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989. II, 98
- Abdulkadiroğlu, Abdülkerim. "Ahmed Mâhir Efendi'nin İstanbul Hayatı, Verdiği İcazetler ve Üç Eseri ile El Yazısı Hâtıratı Üzerine Notlar". *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Sempozyumu* (Ekim 1988). 71-82. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1989.
- Abul, Lamia Levent. *Ahmed Mahir Efendi Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Anlayışı*. Ankara: Sage Yayınları, 2018.
- Alpaydın, Mehmet Akif. *Osmanlılarda Türkçe Tefsir Geleneği*. İstanbul: İfav Yayınları, 2016.
- Başer, Hatice Merve Çalışkan. "Kastamonulu Osmanlı Âlimi Ballıklızade Ahmed Mâhir Efendi (1860-1925) Ve Tefsirciliği". *Dini Araştırmalar Dergisi* 25(62) (2022): 33-58.
- Birinci, Ali. "Ahmet Mahir Efendi". *Üsküdar'a Kadar Kastamonu*. ed. Lütfü Seymen. 271-285. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Büyükkara, Mehmet Ali. *Çağdaş İslâmî Akımlar*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2016.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Çiğçi, Fazıl. *Kastamonu Camileri Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Demircioğlu, Ziya. *Kastamonu Evliyalari*. Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1957.
- Eren, Fatma. "Tanzimat Sonrası Dârülfünûn'da Tefsir Dersleri: 1900-1914 Yılları Arası Bir İnceleme." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2017, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Görgülü, Faruk. "Son Devir Osmanlı Ulemasından Kastamonulu Ahmed Mahir Efendi ve 'el-Fâtîha fi-Tefsiri'l-Fâtîha' İsimli Eseri". 3. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu (USVES) Tam Metin Kitabı*. 500-520. Elazığ: Asos Yayınevi, 2021.
- Görgülü, Faruk. "Ballıklızâde Ahmed Mâhir Efendi'nin el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem Adlı Eserinde İşâri Tefsir". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7(2) (2023): 593-616.
- Görgülü, Faruk. Faruk Görgülü, "Bir Osmanlı Âlimi Ahmet Mâhir Efendi ve Mu'cizât-ı Kur'âniyye İsimli Eseri", ed. Osman Erkmen. *Istanbul International Contemporary Scientific Research Congress-VI*. 382-393. İstanbul: Iksad Publishing House, 2024.
- Görgün, Muhammed Emin. "Klasik Arap Edebiyatında Ecvibe-i Müskite ve Kavramsal Analizi". *Amasya İlahiyat Dergisi* 20 (2023): 307-345.
- Gövsâ, İbrahim Alaeddin. *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*. İstanbul: Yedigün Neşriyat, 2023.
- İbn Keşîr, Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. 'Omer b. Keşîr ed-Dimeşkî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*. thk. Sâmi b. Muḥammed Selâme. b.y.: Dâru Ṭaybe, 1420/1999.
- Karaca, Hüseyin. *Ahmed Mâhir Efendi'nin el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem Adlı Eseri (İlk 100 Sayfa)*.

- Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Keleş, Ahmet. *Hadislerin Kur'an'a Arzı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Levent, Lamia. “*Ahmed Mahir Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*”. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2012, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Mâhir Efendi, Ahmed. *el- Fâtîha fî-Tefsîri'l-Fâtîha*. İstanbul: Hukuk Matbaası, 1331.
- Mâhir Efendi, Ahmed. *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaası, 1328.
- Mâtûrîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vilâtu Ehli's-Sunne*. thk. Mecdî Bâsellûm. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1426/2005.
- Mennâu'l-Kattân. *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'an*. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 2000.
- Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke. *Kavaidü't-tedebbüri'l-emsal li-kitâbillahi azze ve celle*. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1989.
- Mukâtil b. Suleymân, Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Suleymân el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*. thk. 'Abdullâh Maḥmûd Şehâte. Beyrut: y.y., 1423/2002.
- Nalbant, Hamdi. *Nasrullah Camii Hutbeleri: Ahmed Mâhir Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Hutbe Mecmuası*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2022.
- Ozanoğlu, İhsan. *Kastamonu Kütüğü*. İstanbul: Şirketi Mürettibiye Basımevi, 1952.
- Süyûfî, Ebû'l-Faḍl Celâlüddîn. *el-İṭḳân fî 'Ulûmi'l-Ḳur'an*. thk. Muhammed Ebû'l-Faḍl İbrâhîm. b.y.: el-Hey'etu'l-Mıṣriyyeti'l-'Amme li'l-Kuttâb, 1394/1974.
- Ṭaberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli 'Âyi'l-Ḳur'an*. thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuḥsin et-Türkî. b.y.: Dâru Hicr, 1422/2001.
- Uluçam, Müjdat. *Kur'an Ayetleri ve Hadisler Arasında Görülen Tearuz ve Çözüm Yolları*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1997, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Vâhidî, Ebû'l-Hasen en-Nîsâbü'rî. *Esbâbu'n-Nuzûl*. thk. 'İşâm b. 'Abdilmuḥsin el-Ḥumeydân. b.y.: y.y., 1412/1992.
- Zerkeşî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. eṣ-Şâfi'î. *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Ḳur'an*. thk. Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrâhîm. b.y.: Dâru 'İḥyâ'i'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 1376/1957.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'an*. Kahire: İsa el-Babî el-Halebî, ts.
- Bir Mutasavvıfın Siyasi Hâtıraları: Ahmed Mahir Efendi'nin Hâtıratı*. haz. Lamia Levent Abul. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2020.